

Stiftung für liberale Politik

FRIEDRICH-NAUMANN-STIFTUNG

LIBERALIZAM I KATOLICIZAM U HRVATSKOJ II. DIO

Zagreb
5. i 6. ožujka

Priradio Hans-Georg Fleck

Zagreb 1999.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 322(497 . 5) (063)

SKUP Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj
(1999 ; Zagreb)

Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj
(II. dio), Zagreb, 5. i 6. ožujka /
priredio Hans-Georg Fleck. - Zagreb :
Zaklada Friedrich Naumann, 1999. 597
str. ; 21 cm

Na vrhu nasl. str. : Stiftung fuer liberale Politik
Friedrich-Naumann-Stiftung. - Prvi skup održan
2. - 4. lipnja 1998. u Splitu.
-Bibliografska bilješka uz tekst.

ISBN 953-96037-2-2

391215050

Izdavač: Zaklada Friedrich-Naumann
Urednica: Grozdana Cvitan
Lektorica: Klara Pranjko
Tisak: Tiskara Puljko
Zagreb, prosinac 1999.

SADRŽAJ

1. DIO

Uvodne napomene

- Hans-Georg Fleck*: Liberalizam i katolicizam
u Hrvatskoj (pozdravni govor) 7
- Zlatko Matijević*: Pokušaji ustavnopravnoga definiranja
položaja Katoličke crkve u Kraljevini Srba,
Hrvata i Slovenaca (1918-1921) 11
- Mario Strecha*: Povijesna napetost između liberalizma
i katolicizma u banskoj Hrvatskoj
u drugoj polovini 19. stoljeća 27
- Jure Krišto*: "Liberalizam" Napredne omladine
i njegove posljedice 53
- Elvio Baccarini*: Liberalizam, pojedinac, zajednica 71
- Anne Marie Grünfelder*: Katolička crkva
i izazov globalizacije 91
- Tihomil Radja*: Suvremeni liberalizam na Zapadu 115
- Darko Polšek*: Tri sporna pitanja u raspravama
između liberala i katolika 121
- Ivan Padjen*: Katolicizam i nacionalizam
u Hrvata 1990-ih: pravnoteorijski pogled (II) 139
- Alan Uzelac*: Od liberalizma do katolicizma: neki aspekti
reguliranja pravnih odnosa između crkve i države
u Republici Hrvatskoj - novo pravno uređenje braka 243

Tri sporna pitanja u raspravama između liberala i katolika

U ovome članku skicirat ću probleme koji se javljaju u raspravama liberala i katolika o tri sporna pitanja: 1. o financiranju i javnosti poslovanja institucija (posebice crkvene djelatnosti), 2. o tržištu; 3. o slobodi znanstvenoga istraživanja. Premda su ti problemi trenutno sporedni, oni bi u budućnosti mogli predstavljati opterećenje za pravilno oblikovanje *podjele vlasti*, odnosno uloga hrvatske države i Katoličke crkve.

I

Dana 5. svibnja prošle godine (1998) povodom ubojstva zapovjednika Švicarske garde Aloisa Estermana i njegove supruge, CNN je na Internetu objavio članak pod naslovom "Tajnovitost Vatikana pruža municiju za teoretičare urote"¹. Tema ovoga članka nisu ubojstva vatikanskih službenika ni teorija urote. Unatoč tomu, poanta iz spomenutoga naslova vrijedi za niz drugih tema², pogotovo za temu ovoga

1 www.cgi.cnn.com/world/europe/9805/05/vatican.mysteries.ap/index.html

2 primjerice za odnos Vatikana prema CIA, za povezanost s mafijom i masonskom ložom P2, za recentni seksualni skandal bečkoga kardinala Hansa Hermanna Gröra koji je podijelio Katoličku crkvu u Austriji. Da je tome tako, potvrđuju brojni članci na Internetu. Vidi: The Struggle for World Dominion Between Pope John Paul II, Mikhael Gorbachev and the Capitalist West ili A Political Force (o masonskoj loži P2 i Vatikanu citati brojnih sociologa poput Stephena Knighta iz knjige *The Brotherhood*, Pina Ariacchia i Johna Robinsona iz knjige *Born in the Blood*, Gordona Thomasa iz knjige *Journey into Madness*, Baigenta, Leigha i Lincolna iz knjige *The Messianic Legacy*), tekst Nazis, the Vatican and CIA ili tekst An Organization known as Opus Dei.

odlomka, tj. za financiranje Vatikana i crkve u svijetu³. Teza ovoga odlomka jest da tajnovitost crkvenih krugova o nekim važnim pitanjima doista rađa problematične spekulacije, koje bi se mogle izbjeći da su informacije koje zanimaju javnost dostupne. Naravno, razotkrivanje informacija o pojedinim problemima moglo bi i štetiti ugledu Crkve, stoga je prikrivanje informacija ili nekomunikativnost crkvenih krugova razumljiva, ali zato ne i opravdanija metoda. Sve veći dio javnosti (crkvene i pučke) i od Crkve, kao i od svoje vlade traži transparentnost, odnosno uvid u stanje stvari, kako bi mogao donijeti svoj sud o problematičnim pitanjima. Takvu potrebu javnosti smatram posve opravdanom, pogotovo za one krugove i institucije koje nisu trajno pod udarom javnosti.

Što je problematično s financiranjem Crkve? Kakva je veza između *tajnovitosti Vatikana*, teoretičara urote i financiranja Crkve? Najbolji je primjer vjerojatno knjiga Davida Yallopia *U božje ime*,⁴ u kojoj se isprepliću gotovo sve gore spomenute teme *teoretičara urote*, knjiga u kojoj je izložena teza, ukratko, da su skandalozne veze Vatikana s mafijom dovele do ubojstva pape Ivana Pavla I. Ubojstvo je navodno bilo motivirano činjenicom da je papa Ivan Pavao I. želio svrgnuti financijske mešetare u vlastitim redovima. Povodom objavljivanja te knjige britanski je dnevnik *The Guardian* tvrdio da je *autor svakako pripremio slučaj na koji Vatikan mora kompetentno odgovoriti*.⁵ Kako nisam

3 Primjerice tekst Tale of "God's banker gets new twist" o obdukciji ubijenoga Roberta Calvija, misteriozno ubijenoga direktora Banco Vaticano u Londonu, *Toronto Star*, 20. prosinca 1998. ili svjetski bestseller Davida Yallopia *In God's Name*, 1984 (srpski prijevod *U ime boga*, 1988), knjiga koja *razotkriva* način financiranja Vatikana

4 David Yallop, *In God's Name*, Acacia Press, 1983.

5 Samo djelomične odgovore pružaju izvješća Banca Ambrosiana *The Calvi affair*, London, Macmillan, 1983; *God's Banker*, London, Victor Gollanz, 1983. i *God's Banker*, London, Unwin, 1984.

kompetentan neovisno prosuditi sadržaj toga djela, ostaje mi da konstatiram kako je šteta što Vatikan nije raskrinkao Yallopove tvrdnje.

Ali slične se spekulacije mogu donositi i na lokalnoj razini - iz nedavnog primjera sklapanja Ugovora Svete Stolice s Republikom Hrvatskom o gospodarskim pitanjima. Naime, sve do objavljivanja Zakona o potvrđivanju Ugovora⁶, a i po njegovu objavljivanju, javnost u Hrvatskoj mogla je samo naslućivati o kakvim je financijskim obvezama Hrvatske prema Vatikanu riječ. Iz izjava Jure Radića⁷, bivšeg ministra za odnose s vjerskim zajednicama, mogle su se dobiti sljedeće informacije o Nacrtu Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima:

- da će Republika Hrvatska isplaćivati Svetoj Stolici 14 milijuna kuna mjesečno na ime povrata imovine
- da će navedeni iznos biti isplaćeni Svetoj Stolici
- da je navedeni iznos dobiven prema broju župa iznad određenog broja vjernika
- da će slične ugovore Republika Hrvatska potpisati i s drugim vjerskim zajednicama.

Usporedio sam navedeni iznos namijenjen Katoličkoj crkvi s nekim stavkama državnoga proračuna i dobio sljedeće podatke: iznos od 14 milijuna kuna mjesečno jest iznos od 168 milijuna kuna ili oko 46 milijuna njemačkih maraka godišnje. Prema Statističkom ljetopisu takva svota okvirno odgovara:

- 1/4 svih izdvajanja za nezaposlene u Republici Hrvatskoj 1996. godine (ukupna izdvajanja iznosila su 693.475 tisuća kuna)
- ukupnom porezu od imovine iz 1996. (171 milijun kuna)
- rashodima za poslove i usluge zdravstva iz 1996. godine (151 milijun kuna)

6 *Narodne novine*, dodatak Međunarodni ugovori, br. 18, 30. prosinca 1998.

7 Primjerice *Vjesnik* 7. listopada 1998.

• oko 1/3 deficita proračuna iz 1996. godine (ukupna svota 477 milijuna)⁸

Usporedbe radi, Republika Hrvatska 1996. godine izdvojila je

- 125 milijuna kuna za uređenje svih ulica i trgova
- 175 milijuna kuna za izgradnju mostova
- 180 milijuna kuna za izgradnju vodovoda
- 159 milijuna za izgradnju dalekovoda i električne mreže
- 156 milijuna za naftovode i plinovode
- 141 milijun kuna za industrijske proizvodne zgrade⁹

Taj iznos (168 milijuna kuna) možemo usporediti i sa sljedećim stavkama iz proračuna:

- 28 milijuna kuna za otkup voća
- 40 milijuna kuna za otkup povrća
- 188 milijuna kuna za otkup peradi i jaja
- 21 milijun kuna za otkup ribe
- 1,7 milijun kuna za otkup drva
- 2 milijuna kuna za otkup meda
- 6 milijuna kuna za otkup kože
- 0,7 milijuna kuna za otkup mliječnih proizvoda¹⁰

Posebne poteškoće u tumačenju izjava i obračunavanju svote koju Republika Hrvatska namjerava isplaćivati Vatikanu nastale su usporedbom sa službenim podacima o proračunu Svete Stolice. Naime, proračun Vatikana, prema javnim i službenim podacima, iznosi oko 86,1 milijun \$ (1993)¹¹, odnosno 175,5 milijuna \$ (1998)¹². Usporedimo li iznos od 46 milijuna DEM primjerice sa 86,1 milijuna \$, dobit ćemo fantastičan podatak prema kojemu doprinosi Republike Hrvatske iznose između 1 i 1/3 svih prihoda Vatikana!!! (Iznos je još fantastičniji ako ga podijelimo *po glavi stanovni-*

⁸ Statistički ljetopis, 1997, str. 182 i 183.

⁹ o. c., str. 268 i 269.

¹⁰ o. c., str. 355.

¹¹ Fischer Weltalmanach, 1994.

¹² CIA World Fact Book, Vatikan Economy,

ka, tj. ako izračunamo GDP per capita: kako u Vatikanu ima 860 *punopravnih* stanovnika, dobivamo iznos od 100.000\$, što je apsolutno najviši GDP per capita na svijetu. To pogotovo vrijedi ako uzmemo ozbiljno službeni podatak iz spomenutih izvora da se taj iznos namiruje isključivo pomoću dobrotvornih prihoda (Petrov novčić) i prodajom poštanskih maraka i turističkih artikala. Ukratko, čak i laička procjena navedenih brojki pokazivala bi da nešto nije u redu i poticala različite *teorije urote*.

Hrvatska po mom sudu ima pravne i gospodarske obveze prema Svetoj Stolici nastale zbog eksproprijacije crkvenoga vlasništva iz bivših režima i mislim da je te obveze teško i besmisleno osporavati. Međutim, kako javne izjave o nacrtu Ugovora nisu specificirale do kada bi se navedeni iznosi trebali isplaćivati ni o kojim je sve eksproprijiranim posjedima riječ, nemoguće je usporediti vrijednost otete imovine iz bivših režima s neodređenom svotom koja bi trebala poslužiti kao kompenzacija. Kao što ćemo vidjeti, takva je usporedba nemoguća i na temelju objavljene Odluke o proglašenju Zakona o potvrđivanju Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima, jer nijedan član te Odluke i Zakona ne utvrđuje vrijednost otete imovine.

Zakon o potvrđivanju Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima neka je sporna pitanja iz Nacrta (i javnih izjava) riješio. Primjerice, sada je jasno da se navedeni iznos neće isplaćivati Vatikanu, već Hrvatskoj biskupskoj konferenciji (te da će novac ostajati *u zemlji*), koja će po svome nahođenju novac distribuirati nadbiskupijama (članak 5). Ali isti je Zakon postavio nove probleme. Na primjer, točan iznos naknade za oduzeta dobra nije naveden, već će ga utvrditi *povjerenstvo stručnjaka* (članak 5). Isto tako članak 2. govori o četiri razloga i

načina financiranja Katoličke crkve. Prema Ugovoru, Republika Hrvatska će:

1. a. Katoličkoj crkvi vratiti imovinu koju je moguće vratiti
 - b. naći odgovarajuću zamjenu za dio dobara koji nije moguće vratiti
 - c. isplaćivati pravnim osobama Katoličke crkve naknadu u novcu za ostalu imovinu koja neće biti vraćena
2. osiguravati određen godišnji novčani iznos (za odgojni, društveni i etički rad).

Gore spomenuti iznos međutim nije samo naknada za broj župa i župnika, već također uključuje i troškove izgradnje i održavanje crkava, pastoralnih središta itd. te doprinos za karitativnu djelatnost (članak 6, stav 6.) Ukratko, ako pretpostavimo da je iznos koji je spomenuo dr. Jure Radić točan, nije jasno uključuje li on isplatu iz članka 2. stav 1.c. ili je on ukupan iznos za sve ostale aktivnosti Crkve.

Iz spomenutog Zakona mogli bismo *naslutiti* da *de facto* nije riječ o kompenzaciji za oduzetu imovinu (jer će se RH potruditi da sve posjede koje je moguće vratiti i vrati), već o financiranju postojećih ili budućih djelatnosti Katoličke crkve. Time je, prema riječima jednoga kolege pravnika, svećenstvo *de facto* postavljeno u status državnih službenika.

Sveta Stolica i članovi Vlade Republike Hrvatske izrazili su zadovoljstvo potpisivanjem Ugovora. Sveta Stolica izjavila je da će se potruditi da slične ugovore potpiše i s drugim zemljama (što je razumljivo, jer se država potpisnica time obvezuje financirati svećenstvo Katoličke crkve), a Vlada Republike Hrvatske izjavila je da će slične ugovore potpisati i s drugim vjerskim zajednicama. S obzirom na iznose o kojima je riječ, i o udjelu tih iznosa u državnome proračunu, u ovo posljednje možemo opravdano posumnjati.

Međutim, za liberalno poimanje odnosa države i crkve nastaju i brojni drugi problemi (osim latentne neravnopravnosti vjerskih zajednica). Jedan od tih problema, vezan za financiranje vjerskih institucija, jest pitanje poreza. Liberalan stav koji bih želio zastupati (a koji, priznajem, ne postoji ni u većini zemalja svijeta) jest da se crkvene aktivnosti trebaju tretirati kao normalne aktivnosti koje podliježu porezu na dohodak. Tek takvim stavom izjednačile bi se aktivnosti raznih vjerskih i humanitarnih organizacija. U Hrvatskoj je međutim na djelu nedosljednost u tretiranju raznih humanitarnih i vjerskih aktivnosti, tako da se neke donacije i neke financijske aktivnosti humanitarnih organizacija oporezuju, a neke ne. Smatram ipak da je od postojeće nedosljednosti mnogo važnija činjenica da se takve aktivnosti humanitarnih i vjerskih organizacija nikada ni neće moći načelno državno kontrolirati.

Razmotrimo pobliže. Postojećim Zakonom i Ugovorom osobama koje nitko nije pitao žele li takav ugovor *de facto* je (od godine 2000.) nametnut porez za financiranje Crkve. Postojeći Zakon i Ugovor (člankom 10., stavom 1.) utvrđuje da će se (*P*)ravne osobe Katoličke crkve u odnosu na porezni sustav smatrati neprofitnim ustanovama. Stavak 2. doduše utvrđuje da se (*O*)dredba iz stavka 1. ovoga članka neće primjenjivati na profitne djelatnosti pravnih osoba Katoličke Crkve, međutim nije navedeno koje se aktivnosti Crkve smatraju profitnim niti koja će sredstva kontrole o poslovanju Crkve imati država. Isto tako iz članka 1. stavka 2. proizlazi da se odredbe poreznoga sustava neće primjenjivati na milostinju, darove vjernika i druge uobičajene oblike prinosa vjernika za održavanje crkvenih ustanova. Na taj je način Crkva izdvojena iz poreznoga sustava, jer se svaki profitni ugovor može izraziti kao uobičajeni oblik prinosa vjernika. Premda ne treba unaprijed sumnjati u

poštenu namjeru Ugovora i Zakona, iskustva drugih zemalja, posebno Italije, ukazuju na to da bi država morala biti opreznija u formulacijama profitnih i neprofitnih aktivnosti, odnosno u definiranju ingerencija državnih organa u spornim slučajevima. Za kraj ovoga odlomka spomenimo još samo to da prema postojećem Zakonu i Ugovoru sa strane Katoličke crkve ne postoji nikakva obveza da se dobiveni novac prenese u karitativnu aktivnost, pa ne vrijedi uobičajeni argument prema kojemu Crkva od države traži samo ono za što bi i inače plaćala nekim drugim organizacijama.¹³

Liberalni bi stav ukratko morao biti (i to je temelj latentnog sukoba katolika i liberala) da je Katolička crkva tek jedna od brojnih vjerskih zajednica i da ona ne može tražiti posebne privilegije u odnosu prema drugim vjerskim zajednicama i humanitarnim organizacijama (za koje se danas primjenjuje porezni zakon); ali isto tako ona ne bi trebala tražiti ni posebne privilegije u odnosu prema drugim institucijama uopće. Tek bi se tada, uz transparentnost vlastita poslovanja, latentni sukob liberala i katolika mogao izbjeći.

II

Spor između katolika i liberala oko uloge tržišta mogao bi biti poseban, duži predmet istraživanja. Ograničit ćemo se samo na (potencijalni) predmet spora koji nastaje samo između jedne varijante liberalizma, naime libertarijanizma, i katolicizma. Ostale varijante liberalizma (kakav danas primjerice zastupaju liberalne stranke u Hrvatskoj) mogu se vrlo dobro uklopiti u Katolički nauk o privredi.

¹³ Osim toga, za liberala (ili možda za širu javnost) postavlja se i pitanje zašto bi te aktivnosti obavljala upravo Katolička Crkva, a ne neke druge organizacije.

Prema katekizmu (Članak 7. Sedma zapovijed, 2403 i dalje), enciklikama *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus* i *Gaudium et spes*, čovjek mora izvanjske stvari što ih zakonito posjeduje držati ne samo kao svoje nego i kao zajedničke (...). Opća namjena dobara ostaje prvenstvenom, makar promicanje općeg dobra zahtijeva poštivanje privatnog vlasništva (...). Politička vlast ima pravo i dužnost u službi općeg dobra ravnati zakonitim vršenjem prava vlasništva (...). U predmetu ekonomije poštivanje ljudskog dostojanstva zahtijeva vršenje kreposti umjerenosti, (...) kreposti pravednosti (...) i solidarnosti (...). Svaki sustav po kojemu bi društveni odnosi bili potpuno podređeni ekonomskim čimbenicima protivan je naravi ljudske osobe i njezinih čina (...). U praksi "kapitalizma" (Crkva) je odbila individualizam i apsolutno prvenstvo zakona tržišta nad ljudskim radom (...) regulacija samim zakonom tržišta vrijeda društvenu pravdu (...). Treba zagovarati razumnu regulaciju tržišta i ekonomskih inicijativa, po ispravnoj ljestvici vrijednosti u cilju općeg dobra.

Istodobno, Crkva je odbacila totalitarne i ateističke ideologije, povezane (...) s "komunizmom" i "socijalizmom". (Kat. 2435) Mnogi bi se liberali u potpunosti složili s navedenim tvrdnjama. Međutim, današnja praksa kapitalizma bila je proizvod ekstremnijeg liberalizma (liberterstva), kojemu je državna regulacija tržišta u interesu ljudskog dostojanstva i ispravne ljestvice vrijednosti također oblik socijalizma ili komunizma. Drugim riječima, za libertere nema bitne razlike između liberala, katolika ili socijalista i komunista: svi se oni zalažu za državnu intervenciju u području tržišta.

Liberterska filozofija pretpostavlja da je svaki oblik državne regulacije tržišta nepravedan, upravo stoga što negira pra-

vo privatnoga vlasništva. Stoga bi liberteri tvrdili da su načela Katoličke crkve o privređivanju nedosljedna: s jedne se strane priznaje pravo privatnoga vlasništva, a s druge pravo države na intervenciju u to pravo, već prema tome kako zahtijeva *opće dobro*. *Opće dobro* nije ništa drugo negoli mnijenje pojedinih birokrata, moćnika, političkih vlastodržaca (ili crkvenih ideologa). Problem je za libertere dakle u tome tko *de facto* ima ili zaposjeda moć da u ime *općeg dobra* intervenira u pravo privatnoga vlasništva. Kada se *opće dobro* personalizira odmah se vidi nepravednost kršenja prava privatnoga vlasništva.

Nadalje, kad se jednom uspostavi pravo vlastodržaca ili etičkih povjerenika države da u ime *općeg dobra* narušavaju pravo privatnog vlasništva stvara se presedan koji se vrlo lako može iskoristiti prema nahođenju vlasti, drugim riječima, takva se intervencija pretvara u proizvoljnost vlasti.

Isto tako svaka takva interventna mjera u nečije privatno vlasništvo predstavlja određenu povlasticu. Primjerice, ako država postavi zaštitne carine, zaštitili smo nečije *opće dobro*, naime dobro određene države ili nekog njezina društvenog sektora, ali smo istodobno ugrozili nekog proizvođača iz neke druge zemlje, i, što je još gore, brojne potrošače iz vlastite zemlje. O kakvom je onda *općem dobru* riječ? Očito nije riječ o općem dobru, već isključivo o zaštiti, odnosno privilegiji, na račun nekoga drugoga (drugog proizvođača ili *domaćih potrošača*).

Paradoksalan odnos libertera i katolika sastoji se dakle u tome što se liberteri na području tržišta zalažu upravo za kozmopolitske vrijednosti za koje se katolici zalažu na duhovnoj razini, dok istodobno katolicizam svoje kozmopolitske vrijednosti ne želi protegnuti na područje tržišta. Primjerice, pojam *spontanog poretka* nobelovca Friedricha

Hayeka, kojim on opisuje *nevidljivu ruku*, odnosno snagu tržišta da uspostavi najefikasniju i najpravedniju socijalnu i ekonomsku ravnotežu, vrlo je sličan diskurzu katolika u području prirodnoga (Bogom danoga). Katolička crkva međutim (trenutno) ne smatra da spontanost ljudskih napora i rada može uspostaviti pravednost i time legitimira društveni i ekonomski sustav (*socijalizam* ili *komunizam*, koji je uvijek nastupao u ime *općega dobra* i upravo time stvorio cijeli niz vrlo negativnih socijalnih i ekonomskih posljedica) protiv kojega se i sama idejno i ideološki bori.

III

Treće sporno pitanje koje će i u budućnosti opterećivati odnos katolika i liberala i biti latentni izvor sukoba jest odnos prema znanosti. Za katolicizam znanost nema nikakav privilegirani status u odnosu na druge vrste spoznavanja svijeta, štoviše, u usporedbi s vjerom znanost ima tek sporedni položaj. Drugim riječima, u bilo kojoj situaciji u kojoj dođe do nesuglasja između *vjere* i znanosti za katolika neće biti sporno koje vjerovanje treba prihvatiti: prihvatljivo će naime biti ono vjerovanje koje će biti u skladu s *vjerom*, u našem slučaju - katoličkom. Povijest znanosti uvjerljivo pokazuje koliko je puta došlo do *nesklada* između znanosti i vjere. Galilej i Laplace danas su tek marginalni primjeri.

Treba priznati vrlo važne pomake u katehetskom priznavanju znanstvenih rezultata i legitimiranju njihove upotrebe. Primjerice: *Prenatalna dijagnoza moralno je dopuštena* (Kat. 2274) ili *Treba smatrati dopuštenima zahvate na ljudskom zametku* (Kat. 2275) ili *Presadivanje organa u skladu je s ćudoređem i može biti zaslužno ako su štete te tjelesne i duševne opasnosti kojima se davalac izlaže*

srazmjerne dobru (Kat. 2296). Katekizam međutim ipak bitno ograničava slobodu znanstvenoga postupanja, uvjeravanja ili donošenja samostalnih zaključaka o istinitosti nekog uvjerenja: *Obmana je proglašavati moralnu neopredijeljenost (neutralnost) znanstvenog istraživanja i njegove primjene (...). Usmjeravajuća mjerila ne mogu se izvesti ni iz puke tehničke učinkovitosti ni iz koristi...* (Kat. 2294).

Stoga znanstvenik koji bi ujedno bio i katolik ne bi mogao donositi *samostalne* zaključke o nekim etički ili spoznajno spornim problemima, pa je reguliranje vjerskih pitanja koja se po tematici poklapaju sa proučavanjem znanosti po definiciji ograničenje.

Čini se da je Crkva u posljednjih tridesetak godina izmijenila negdašnji oponentski stav prema znanstvenim istinama¹⁴ i autoritarni način suđenja o znanstvenim istinama,¹⁵ ali je u spornim situacijama zamijenila latentni sukob strategijama izbjegavanja sukoba sa znanostima. Riječ je o tri strategije: 1. *U nedoumici "razvodni" znanstvene istine koje bi mogle biti u neskladu s učenjima Crkve!*, 2. *Prešuti problem!* i 3. *Postavi problem u "realne okvire"!*

14 Klasični primjer: heliocentrični sustav. Još 1950. u enciklici *Humani Generis* (1-5) tvrdi se da se izvjesnost i sloboda od grešaka postiže isključivo prosvjetljenjem, dok se nauka o evoluciji (5) spaja s komunizmom: *Neki nemudro i indiskretno drže da evolucija, koja u području prirodnih znanosti još nije u potpunosti dokazana, objašnjava podrijetlo svih stvari, te hrabro podupiru monističko i panteističko vjerovanje da je svijet trajna evolucija. Komunisti rado potpisuju takvo uvjerenje, jer kada se duše ljudi liše svake ideje osobnoga Boga, onda oni mogu efikasnije braniti i propagirati svoj dijalektički materijalizam. Slična povezivanja (s moralno negativnim predznacima) možemo isuviše često iz crkvenih krugova čuti još i danas. (vidi: *Večernji list*, 6. ožujka 1999.)*

15 ... ova Sveta služba Učitelja... mora biti krajnji i univerzalni kriterij istine za sve teologe (*Humani Generis*, 18) ili: *Te i slične greške (kojima se sumnja u autoritet Pisma, Objave i drugih crkvenih dokumenata) provukle su se među nekim Našim sinovima koji su zavedeni nemudrom strašću i pogrešnom znanostima (Humani Generis, 28) ili: Razum može ispuniti svoje funkcije samo ako je ispravno obučan, kada je opremljen zdravom filozofijom... koja nam je dana u nasljeđe iz ranijih Kršćanskih vremena (Humani Generis, 29)*

Primjer *razvodnjavanja* znanstvene istine nudi nam pismo (pod naslovom *Istina ne može proturječiti istini*) pape Ivana Pavla II. upućeno Pontifikalnoj akademiji znanosti 22. listopada 1996. godine, u kojem govori o evoluciji: *Umjesto da govorimo o jednoj teoriji evolucije, kaže Sveti Otac, morali bismo govoriti o nekoliko teorija evolucije. Ali da ne bi bilo zabune oko statusa one jedne teorije evolucije (naime Darwinove), papa Ivan Pavao II. dodaje: teorije evolucije koje (...) smatraju da duh proizlazi iz sila žive tvari, kao puki epifenomen te tvari, nesumjerljive su s istinom o čovjeku (Istina ne može proturječiti istini, 4-5).*¹⁶ Ukratko: teorija evolucije hipoteza je vrijedna ispitivanja, ali ono što znanstvenici obično nazivaju teorijom evolucije nije sumjerljivo s istinom o čovjeku. Strategija se dakle sastoji u tome da se činjenično proglasi hipotetskim (ako ne i neistinitim), da se jedna teorija zamijeni brojnim, ali da se ona jedna proglasi vrijednom ispitivanja.

Brojni znanstveni problemi nisu predmet katehetskog definiranja. To je dobra strana katekizma. Postoje međutim pitanja, poput pitanja nastanka svijeta, koja po naravi crkvenoga učenja moraju predstavljati njezin predmet, ali o njima kodeks crkvenoga učenja ipak ne daje svoj sud.

Naposljedku, postavljanje problema u *realne okvire* uglavnom znači određivanje svrha i ciljeva za koje se znanost i tehnika mogu upotrijebiti, ali isto tako može značiti (a u povijesti je i značilo) da se znanstvene istine ne mogu usvojiti ako nisu sukladne moralnim stavovima Crkve. Primjer su za prvu strategiju *realnih okvira* spomenuti navodi o genetskoj tehnologiji, prenatalnoj dijagnostici i presađivanju organa. Takva je strategija posve legitimna i svi se ljudi, svjesno ili nesvjesno, rukovode nekom sličnom strate-

gijom. Međutim, za našu je raspravu o latentnim sukobima liberala i katolika daleko bitnija druga postavka, ona o neprihvatanju znanstvenih sudova ako su u neskladu s moralnim vjerovanjima, jer (*znanstvena*) istina ne može *proturječiti (moralnoj) istini*. Za takav je stav bitno da se legitimnost tih dopuštenja i zabrana, kao i samih znanstvenih istina, u Katekizmu i drugim crkvenim dokumentima izvodi iz viših moralnih načela, a ne obrnuto. Ponovimo navod iz Katekizma: *Obmana je proglašavati moralnu neopredijeljenost (neutralnost) znanstvenog istraživanja i njegove primjene*. Sporni karakter Darwinove evolucije za kršćane upravo je u tome što ona ne legitimira čovjekovu moralnost. S obzirom na to da to ne čini, ona ne može biti istina. Želimo li onda sažeti sukob liberala i katolika u jednoj rečenici, mogli bismo reći: za katolika su činjenice znanosti (*istine*) utemeljene u moralu, za liberala se moralni sudovi temelje na znanstvenim činjenicama.

Vratimo se prvoj strategiji *realnih okvira*. Katekizam ističe: *Tehnike koje uzrokuju odvajanje roditelja zahvatom strane osobe u bračni par (davanje sperme ili ženske gamete, posudba maternice) teško su nemoralne (...). Ako se te tehnike primjenjuju u krilu bračnog para možda su manje štetne, ali ostaju moralno neprihvatljive. One odvajaju spolni čin od čina rađanja* (Kat. 2376-2377, *Donum vitae*, 2.2-2.5). Liberalan stav o ovim pitanjima pretpostavlja da osobe mogu upotrijebiti znanost prema vlastitim razumnim sposobnostima (koje, priznajemo, ne moraju uvijek biti savršene). Stoga ako neplodne majke imaju mogućnost pomoću suvremenih znanstvenih tehnika dobiti dijete (koje je, kako kaže Katekizam, Božji dar), i još k tomu zdravo dijete, onda je to njezino osobno pravo, koje ima primat pred pitanjem je li do rađanja došlo odvojeno od spolnoga čina ili pomoću njega. Mogućnost da se tehnički izvede

nešto što ljudi svojevrijedno (*pri zdravome razumu*) mogu iskoristiti opravdava njihovo pravo da to učine. U konkretnom slučaju umjetne oplodnje riječ je o jednoj manifestaciji slobode, štoviše o prirodnom pravu na potomstvo, o ljudskome pravu, koje je za liberala neupitno. Takvo pravo za liberala ima primat pred (nečijim) moralnim sudom o tome kakva bi stvarna tehnika smjela dovesti do rođenja djeteta. Sličan spor nastaje i oko pristanka na pokuse s ljudima. *Možebitni pristanak onih koji se tome (pokusima na samima sebi) podvrgavaju ne opravdava takovih čina* (Kat. 2295). I ovdje liberalan stav opravdava postupke ako je riječ o suglasnosti, jer pretpostavlja da ne postoji *viši* izvor opravdanja postupanja od vlastitoga zdravog razuma i vlastite potrage za srećom.

Temeljni spor u vezi s upotrebom znanosti i tehnologije između liberala i katolika (a potom i između države i crkve) nastaje kad se *jedan* moralni stav želi nametnuti drugome. Nijedan liberal neće sporiti pravo katolika da se vlada prema moralnim načelima Crkve. Ali on neće dopustiti da se taj moralni stav nametne *svim* članovima zajednice. Drugim riječima, ako se sreća pojedinca sastoji primjerice u tome da se dobije zdravo dijete, pa makar i uz pomoć liječnika i suvremenih genetskih tehnika, on na to ima pravo. Strah liberala pred Katoličkom crkvom proizlazi iz shvaćanja da Crkva može imati stvarnu političku (a ne samo moralnu) moć, moć da prisili državu da legalizira *svoje* moralne sudove i da time naruši slobodu svakog pojedinca da odluči o tome što je za njega osobno najbolje.

Da takvi sporovi mogu imati goleme razmjere i predstavljati izvor pravih, velikih socijalnih sukoba pokazuju nam brojni primjeri iz Sjedinjenih Američkih Država. Prvi takav primjer jest *Majmunaska parnica*, tj. slučaj Tennessee vs. John

Scopes (1925)¹⁷, kad je učitelj u Tennesseeju bio osuđen na robiju zbog toga što je predavao teoriju evolucije u školi. (*Nota bene*, današnje izbacivanje teorije evolucije iz hrvatskih udžbenika biologije smatram izuzetno žalosnom činjenicom, činjenicom koja svjedoči o razmjerima pogubnog antiznanstvenog utjecaja crkve u Hrvatskoj.) Razmjeri latentnog socijalnoga sukoba između darwinista i *kreacionista* (klerikalista) u Americi od tih su se dana pojačali. (Brojni stanovnici Sjedinjenih Američkih Država imaju potrebu na svoje automobile zalijepiti naljepnicu s ribom u kojoj je upisano *Christ* ili pak naljepnicu s ribom bez dodatka. Odnedavno takve naljepnice imamo prilike vidjeti i u nas). U izvjesnom smislu sličan su primjer i nedavna suđenja ljudima koji su postavljali bombe u klinike ili vršili atentate na liječnike koje rade pobačaje.¹⁸

Ako je istina da *nerazvijena društva u razvijenijima vide sliku vlastite budućnosti*, onda bi sukobi upravo spomenute vrste mogli postati vrlo važni i u nas. Oni su naravno važni i danas, ali kako smo opterećeni brojnim drugim socijalnim poteškoćama, sukob oko znanstvenih činjenica, tehnološke upotrebe znanosti i uloge crkve u suvremenome društvu u nas predstavlja tek efemeran, *teorijski* problem. Bojim se, međutim, da će u trenutku kad naši gospodarski i glavni politički problemi budu riješeni upravo spomenuta pitanja predstavljati vrlo težak socijalni problem i bitno opterećivati dijalog katolika i liberala.

17 vidi primjerice: www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/scopes/scopes.html
www.brian.edu/scopes/inherit
www.dimensional.com/lrandl/scopes.htm

18 <http://oregonlive.advance.net/news/99/01/st012221.html>
www.kipertek.com/forerunner/fyi/raney_v_aw/ft1-15-96.htm
<http://report.ktf.org/repro/db2/1993/10/a931027.10.html>

Zaključak

Hrvatska je država u posljednjem razdoblju iz realpolitičkih razloga napravila nekoliko političkih poteza kojima se pokušala odužiti Katoličkoj crkvi za njezinu ulogu u osamostaljenju i za moralni oslonac u teškim trenucima. Takav je napor Hrvatske razumljiv. U ovome radu skicirali smo međutim nekoliko trenutno efemernijih teorijskih i praktičnih problema koji će opterećivati odnos buduće hrvatske vlasti prema Crkvi (posebno one s liberalnim načelima postupanja), jer je sadašnja vlast, u naporu da kompenzira sve negativne učinke prethodnih hrvatskih vlasti, krenula u drugu krajnost, primjerice izbacujući evoluciju iz udžbenika, povlađujući Crkvi i u onim aspektima u kojima to nije bilo potrebno, odnosno djelima koja ne uspostavljaju načela za optimalnu socijalnu i legalnu ravnotežu u suradnji i podjeli uloga države i Crkve.